

MADÁRTANI MEGFIGYELÉSEK ÉSZAK-KAUKÁZUSBAN

Írta : *Farkas Tibor*

Megkísérlem röviden ismertetni mindazt, ami a Kaukázusban eltöltött négy esztendő alatt madártani vonatkozásban figyelmemet megragadta. Érdeklődésemet olyan fajok felé fordítottam, amelyek mint esetlegesen előforduló ritkaságok a magyar orniszban is szerepelnek. Megfigyeléseim zömét Noworossijsk város környékén gyűjtöttem. Ez, mint tudjuk, a kaukázusi tengerpart legnagyobb kikötője, egy, a szárazföldre kb. 8 km mélyen benyúló, zsákalakú öböl mélyén fekszik. A Kaukázus hegyei teljesen elzárják a Kubán-Alföldről, katlanszerűen veszik körül a várost, csak a tengerre nyílik szabad út. Anyaguk agyagos mészkő, amely a város nagy cementgyárainak ad nyersanyagot. Teljesen karsztos jellegűek, a sivárságot csak fokozzák az oldalukba vágott óriási kőbányák. Növényzet csak a hegyoldalokban fakadó hidegvízű források mentén akad, de az ott másfél évig dúlt harcok következtében az is erősen megritkult. A város amfiteátrum-szerűen helyezkedik el a hegyek oldalán. A várostól távolabb pár km-re ez a karsztos kopárság megszűnik, a hegyeket, amerre a szem ellát, végtelen erdőségek borítják. Mind a fauna, mind a flóra erősen mediterrán jellegű. Vad thuja-fajok, ciprus, itt-ott füge és oleander. Az éghajlat az év nagy részében meglehetősen meleg, a csapadék minimális. A tél enyhe, nap-sütéses, 1947. januárban nappal plusz 18 C°-ot is mértek, a hőmérséklet éjjel sem süllyed plusz 2—0 C° alá. Télen azonban mégis van egy kellemetlen időjárási tényező : a hideg, száraz, északkeleti szél, amely az adriai bórához hasonlóan le-lecsap és akkor megszűnik minden élet. Szerencse, hogy a

szeles periódus 3, maximum 12 napig tart, utána hosszú hetek, esetleg hónapok múlnak el, míg ismét jelentkezik.

Elsőnek a fehérszárnyú rozsdafarkút (*Phoenicurus phoenicurus samamisi-cus*) említtem meg. Ezt a csinos madárkát bőven volt alkalmam megfigyelni. Oly nagy számban laktak mindenütt a környéken, hogy még az avatatlanoknak is feltűntek szép színükkel, dalukkal és bizalmasságukkal. Tavasszal elég korán jelentkeznek, az elsők március végén, de a zöm is mindenütt megérkezik április közepéig. Természetesen abnormis időjárás ezeket az időpontokat erősen befolyásolja. Áttelelőket sohasem láttam. Nyomban érkezésük után párba állnak és költéshez láttnak, mert már május közepén sokhelyütt kirepült fiatalokat láttam. Hívogatója éles „fid-fid”, a nagy fülemüléére emlékeztető, nem oly lágyan csengő, mint a kerti rozsdafarkúé és nem is ketyeget utána oly gyakran. Éneke mintegy a kerti és házi rozsdafarkú dalának keveréke, sok kerregő hangzattal, gyakran utánoz is

más madarakat. Az összbenyomás mégsem kellemetlen, legfeljebb akkor, ha egy-egy strófát felkapva, azt negyedórakig ismételteti. Legnagyobb előszeretettel sziklákon, romokon, köves helyeken tartózkodik és ilyen helyekhez inkább látszik vonzódni, mint a kerti rozsdafarkú. A növényeknek inkább kiemelkedő ágcsúcsait keresi fel. Az embertől nemigen tart. A lakott helyeken éppen úgy rak fészket, mint félreeső romok között. Sziklalyukakba, épületekbe épít, de találtam fészket eldobott fazékban és rozsdás ágyúcsőben, egyszóval nem válogató. Tojásai egyszínű halványkékeseek. Nemzetségének 3 ott előforduló faja között a leggyakoribb. Házi rozsdafarkot csak elvétve, főleg télen láttam, kertit csak két ízben, benn a városban, közkertben. Kétszer, sőt háromszor költ egy esztendőben, október végéig mindenféle gyakran látható.

Hozzá hasonlóan jellegzetes madara a környéknek a *Oenanthe hispanica melanoleuca*, a déli hantmadár. Mindkét változatát, a fekete torkút és a feketefülűt is megfigyeltem. Az előbbi jóval gyakoribb. Gyönyörű színezete és finom, kecses tartása, mozgása azonnal megkülönböztették a hantmadártól, ugyanúgy éneke is, amelyben nyoma sincs a hantmadár szeretyegő, recsegő hangjainak. Aránylag későn, április végén, május elején érkezik meg. Bár nem nagyobb a hantmadárnál, hosszabb farka és karesőbb teste nagyobbak mutatja annál. Igen ügyes, lendületes ívekben repül, néha lepkeként egy helyben lebeg, főleg amikor sziklafalakon mászkáló vagy lapuló rovarokra vadászik. Bókolgatni ritkán szokott, akkor is csak könnyedén, egyet. Últében figyelve, szárnyait meg-megemeli, farkát a fülemüléhez hasonlóan megemeli, kiterjeszti vagy oldalt forgatja. A földön mindig egyenes, igazi rigó-tartással áll, fut vagy szökken is. Nagyon szeret magas helyeken üldögegni, általában nem ragaszkodik annyira a föld felszínéhez, mint a hantmadár. Éneke erős, messzeesengő, kellemes, néha a kerti poszátáéra emlékeztet. Szeret a kövirigó módjára felcsapongva énekelni. Hívogatója rekedtes „gek-gek”-szerű, de az egyes szótagokat hosszabb intervallumok közbeiktatásával hangoztatja. Bár eléggé bizalmas, fészket mégis szereti jól eldugni lehetőleg jó magasan, sziklarésekre, üregekbe. Mind a városban, mind a hegyeken igen gyakori jelenség, jóval gyakoribb a hantmadárnál. Szeptember első felében elvonul.

Feltűnő nagy számban költöttek a gyurgyalagok (*Merops apiaster*) is a környéken. Egy helyen közvetlenül egy lakótelep szomszédságában fészkeltek és heteken keresztül, nap mint nap megfigyelhettem járás-kelésüket. Mindig nagy munkában voltak, buzgón ásták a homokfalba lyukakat a tojók, mialatt a hímek vigyázva ültek a parti bokrokon, vagy vívtak egymással heves csatákat. Később, amikor a tojók tojásaikat ülték vagy a fiatalokat etették, sokkal óvatosabbakká váltak, a telep környékén nem nagyon mutatkoztak. Az eledelt hordó szülők hangtalanul, alacsonyan a föld felett repülve közelítették meg a telepet, és ugyanolyan csendben is távoztak. Egyes párokat másodszer is láttam költeni, de más lyukban. Május első napjaiban már hallani lehetett gurgulázó hangjukat, s szeptember első feléig minden esztendőben kitarítottak. Nemcsak a tengerpart vidékén, hanem a Kubán-Alföldön is gyakori madár.

A bajszos-sármány (*Emberizacia*) és a kerti sármány (*Emberiza hortulana*) szintén gyakori fészkelője a vidéknek. Május—júniusban a kopár

hegyoldalakon tenyésző satnya bokrok csúcsairól mindenfelől hangzott e két faj hímjeinek egymáséhoz igen hasonló pirregő, szerény éneke. Valami különös, feltűnő képességről nem igen tettek tanúságot, és közismert sármányostobasággal néztek a közeledőre, majdnem közvetlen közelre bevárták. Egy-két ízbeni háborgatás után azonban úgy megvadultak, hogy embert megpillantva már nagy távolságról is rémulten menekültek. Télen kis csoportokba verődve járták a kerteket, utcákat.

Radde azt állítja, hogy az ÉNY-i kaukázusi partvidéken, valamint a Kubán-Alföldön a nagy fülemüle (*Luscinia luscinia*) rendes költő, de szerinte ezeken a területeken előfordulhat vele együtt a hafiz-fülemüle (*Luscinia megarhyncha hafizi*) is, erre vonatkozóan azonban megbízható adataim nincsenek. Ennek pontosan ellenkezőjét tapasztaltam. A tengerparton csakis a hafiz-fülemüle költ, itt még vonulási időben sem hallottam nagy fülemülét. Egyszer egy tengerparthoz közeli bokorból mintha a nagy fülemüle csattogását hallottam volna, közelmelve mégis kiderült, hogy egy énekes nádiposzáta (*Acrocephalus palustris* v. *dumetorum*?) utánozta megtévesztésig a nagy fülemüle dalát. A Kubán mentén közel másfél esztendeig voltam. Táborunk mellett folyt el a Kubán egyik mellékfolyója, sűrű ligetektől kísérve. Sok fülemüle költött itt a bokrosokban, de csak hafiz-fülemüle. Itt azonban ősszel, a vonulási időben gyakran hallottam a nagy fülemülét kiáltozni reggelenként.

Érdekesnek találtam a hegyi billegető (*Motacilla cinerea*) előfordulását és költését. A már említett hegyi források mellékén több pár költött, jöllehet a környék legmagasabb tengerszín feletti magassága kb. 600 m volt. A költési terület kb. 400 m magasságban s attól lefelé terjedt. Nyár folyamán kirepült családokat sokszor közvetlenül a tengerpart szomszédságában a patakok torkolata közelében figyeltem meg. Ami talán megmagyarázza a jelenséget, a patakok mindegyike gyors folyású, vízben bő, hideg és még a torkolatnál is nagy esésű volt, hegyi jellegét mindenütt megőrizte. A cinereák kétszer is költöttek nyaranta, télen lehúzódtak az alsófolyás mellé, tehát közvetlenül a városba.

Kövirigó (*Monticola saxatilis*) mindenfelé gyakori jelenség volt. Az egyetlen, amit vele kapcsolatban megemlíteni érdemes, hogy sokkal bizalmasabb és jobban tűri az emberek közelségét, mint nálunk. Egy hímet pl. minden délben ebédidőben láttam megjelenni az egyik kőbánya jelzőzászlórúdján, jöllehet azon a helyen abban az időben sokszor 200 ember is sürgött-forgott. Mindez nem zavarta rigónkat, nagy nyugalommal üldögélt és flótázott a zajgó embersereg fölött.

Az őszi madárvonulás oly nagyméretű volt minden évben, amilyenell még itthon nem találkoztam. Apró énekesektől, kis légykapó, kékbegy, nádi poszátaiktól stb. kezdve a töméntelen fürjön, harison, lilefajon át az úszó, bukó és gázlómadarakig a fajok és egyedek szinte ellepték nemcsak a környéket, hanem még a várost is, és nagy számban estek a lakosság kezébe. A városon kívül ún. Sudsuk-laguna vizén a vízi szárnyasok légiói tanyáztak heteken keresztül.

December—januárban, amikor beljebb a Kaukázus hegyrengetegében zordabb idők járnak, megjelentek az alpesi fajok is az enyhébb tenger-melléken. Tagadhatatlanul a havasi fülespacsirták (*Otocoris alpestris*)

voltak a legszebb téli vendégek. Nem keveredtek soha más madarak csapatába, még a rokon búbospacsirtákat is elüldözték maguk közül. Csendesen, szerényen jártak egész nap, hangjukat is ritkán lehetett hallani. Havasi pinty (*Montifringilla nivalis*) is mutatkozott néha, más pintyfélék csapatába keveredve. Két alkalommal havasi szürkebegyet (*Accentor collaris*) is láttam. Fekete rigó (*Turdus merula*) csak téli vendéggént mutatkozott, az év más részeiben nyomát sem lehetett látni. Egy holló- (*Corvus corax* .) pár több, mint két éven keresztül nap mint nap elrepült a hegyek irányából a kikötő felé — úgy de. 10 óra felé — majd délben egy-egy patkánnyal vagy hallal csőrükben húztak ismét vissza az erdők irányába. Ez az időbeosztásuk nagyon pontos volt, ragaszkodtak hozzá és csak a legkomi- szabb időjárás tudta őket eltéríteni.

Ornithological observations in the Northern Caucasus-Mountains

By Tibor Farkas

I spent four years as a prisoner of war at the northern side of the Caucasus. The greatest part of my observations are from the surroundings of the town Novorossiisk. There are bare, rocky hills and mountains and the barrenness is still increased by huge quarries furnishing material for the town's cement-factories. The vegetation has mediterranean character. Characteristic bird-species are: *Phoenicurus phoenicurus samamisius*, which is a very unpretentious bird, nesting mostly among rocks, but often also in cracks of walls of inhabited houses, thrown-away pots, artillery-gun-barrels, ruins, etc.; *Oenanthe hispanica melanoleuca*, the black-throated variety of which is mostly living here. It arrives late, towards the end of April. Nests well concealed in crevices of rocks, but may also be seen in the towns. It prefers to settle in high spots and is less bound to the soil than the Weatear. It leaves during the first part of September. *Merops apiaster* is remarkably abundant; *Emberiza cia*, *Emberiza hortulana* are both common. They are the birds of barren hillsides and are found in small flocks in streets and gardens during winter. At the sea-shore I have only found *Luscinia megarhyncha hafizi*, but never the Thrush-Nightingale, not even in migration. *Motacilla cinerea* breeds round mountain-springs, although these do not come from higher than 600 meters. In winter it comes down quite till the outskirts of the town. *Monticola saxatilis* is common and is far less shy than that in Hungary.

The autumn-migration annually brought such a number of birds as I have never seen in Hungary. From the small song-birds — Reed-Breasted Flycatcher, Bluethroat, Reed-Warblers, etc. — to countless Quail, Corn-Crakes, species of Plovers, swimming, diving and wading birds, masses of species and birds crowded not only the surroundings, but the town itself too and were captured in great numbers by the population. On the water of the so-called Sudsuk-lagoon, legions of water-birds stayed for weeks. During December and January the Shore-Larks, Snow-Finches, Alpine Accentors, Black-Thrushes and Ravens sheltered and stayed here too.

Орнитологические наблюдения в Кавказе

Написал: Тибор Фаркаш

Я пробыл в плену четыре года у северного подножия Кавказа. Большую часть своих наблюдений я собирал в окрестности города Новороссийска. Горы Кавказа совсем закрывают эту местность от Кубанской низменности. Это — местность совсем карстового характера; ее безотрадность усиливают огромные

каменные карьеры, которые доставляют материал для цементных заводов города. И флора имеет средиземноморский характер. Характерные виды птиц: *Phoenicurus phoenicurus samamisticus*, который вид является очень неприхотливым, его особи гнездятся главным образом в трещинах скал, но они поселяются и в щелях жилых построек, в разбитом горшке, брошенном около дома в саду, в дуле пушки, в руинах и так далее; *Oenanthe hispanica melanoleuca*, здесь встречается главным образом черногорлый вариант этого вида: чернопегая каменка. Она прилетает только поздно, в конце апреля. Она гнездится скрыто в трещинах скал, но иногда попадает и в городах. Охотно сживает она на высших пунктах и не спускается на землю так часто, как обыкновенная каменка. Она отлетает в первой половине сентября. Очень часто встречается *Merops apiaster*; горная овсянка (*Emberiza cia*) и садовая овсянка (*Emberiza hortulana*) тоже встречаются часто. Они являются птицами оголенных склонов; зимой они кочуют в садах и по улицам, соединяясь в небольшие стаи. На морском берегу я встретил без исключения западного соловья (*Luscinia megarhyncha hafizi*); восточного соловья я — даже во время пролета птиц — не видел. *Motacilla cinerea* гнездится около горных источников, хотя и они не расположены выше 600 метров. Зимой эта птица посещает даже окрестности города. *Monticola saxatilis* встречается часто. Поведение этой птицы здесь гораздо доверчивее и уживливее, чем в Венгрии.

Осенний пролет был ежегодно такого размера, которого у нас, в Венгрии я никогда не видел. Начиная с мелких певчих птиц (малая мухоловка, варакушка, камышевки и т. д.) через многочисленных перепелов, коростелей и виды зуека до самых водоплавающих, ныряющих и голенастых птиц масса видов и особей почти облепила не только окрестность, но даже город, и в большом числе попали птицы в руки населению. На воде лагуны, так называемой Шудшук, находящейся вне города, легионы водоплавающих птиц гнездились целыми неделями. В декабре и в январе здесь ютились и погатые жаворонки, альпийские вьюрки, альпийские завирушки, черные дрозды и вороны.